

Pripravili:
Alenka Petrinjak, kustosinja
dr. Staša Tome, muzejska svetovalka
Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana

Svetovalka:
Tjaša Klemenčič,
knjižničarka, OŠ Frana Erjavca Nova Gorica

BIL MOŽ SI CEL IN UČENJAK! FRAN ERJAVEC

9. september 1834, Ljubljana
-13. januar 1887, Gorica
Slovenski naravoslovec in pisatelj

Življenje in delo

Rodil se je v Ljubljani 9. 9. 1834 očetu Mihaelu in materi Elizabeti. Imel je še brata in dve sestri, ki pa sta v Franovi mladosti umrli. Oče mu je umrl, ko je bil star štiri leta. Mati se je ponovno poročila nekaj let po očetovi smrti, vendar je tudi ona mlada umrla. Za Frana sta potem skrbeli babica in njegova teta. Fran je veliko dni prebil v naravi in ob domači mlaki proučeval žabe, močerade in vodne hrošče, kar opisuje v svojem spisu *Žaba*. Pri osmih letih (1842) je vstopil v ljudsko šolo v Ljubljani. Takrat se je imenovala normalka in je trajala tri leta. Poučevali so v nemščini, kar je vsem, tudi Franu, delalo velike preglavice. Zato je 2. in 3. razred ponavljal, potem pa so se mu, kot je napisal Levec v življenjepisu o Erjavcu, »nekega dne odmašila ušesa in razvezal jezik«.

S trinajstimi leti (1847) je vstopil v takratno osemletno gimnazijo. Šele ko je bil v 4. Razredu, v šolskem letu 1850/1851, so začeli poučevati tudi naravoslovje. Pred tem je Erjavec že dve leti pomagal naravoslovcu Schmidtu. Leta 1855 je maturiral. V zadnjem letu je bil član dijaške skupine vajejci (I. Tušek, S. Jenko, V. Zarnik...), kjer so vadili pisateljevanje, svoja dela v slovenščini pa potem objavljali v rokopisnem časopisu *Vaje* (1854, 1855). Poleg nekaterih drugih je Fran Erjavec v *Vajah* objavil znameniti spis *Žaba*.

Že kot gimnazijec je zahajal k naravoslovcu Ferdinandu J. Schmidtu (1791 – 1878) in kasneje h kustosu Kranjskega deželnega muzeja Karlu Dežmanu (1821 – 1889) ter jima pomagal zbirati material za njuno znanstveno delo. Dogodivščine z naravoslovcem F. Schmidtom humorno opisuje v

»Bil mož si cel in učenjak
in zvest domovju sin;
dokler bo živ Sloven še kak,
bo živel Tvoj spomin.«

(Simon Gregorčič) napis na nagrobniku

Črticah iz življenja Šnaksnepskovskega oz., kot jih je kasneje sam preimenoval, Črtice iz življenja in delovanja učenjaka Schnakschnepperleina. Črtice so bile javnosti prvič predstavljene v gimnazijskem glasilu *Vaje* leta 1855, tri leta kasneje pa so bile natisnjene v časopisu *Slovenski glasnik*. Leta 1997 jih je v privlačni podobi ponovno izdala založba Karantanija.

Enaindvajset letni Erjavec se je po končani gimnaziji vpisal na štiriletni študij za profesorja kemije in prirodopisja (prirodopis je starinski izraz za naravoslovje, SSKJ) na dunajsko univerzo (vseučilišče). Med počitnicami je v Ljubljani muzejskemu kustosu Karlu Dežmanu pomagal urejati in dopolnjevati muzejsko zbirko. Leta 1859 je končal študij in opravil še eno letno poskusnega dela na realki. Realke so posebna oblika srednjih šol, ki so nastale po gimnazijski reformi leta 1849, v njih so posebno pozornost namenjali naravoslovnim predmetom. V času študija na Dunaju je dobival letno štipendijo 300 goldinarjev. Ves študijski čas je Erjavec pisal za časopis *Slovenski Glasnik*.

Ker takrat zaradi političnih razmer noben slovenski profesor ni dobil službe na Slovenskem, je Erjavec kandidiral za službo na Hrvaškem. Leta 1860 je dobil službo na realki v Zagrebu, kjer je skrbno urejal naravoslovni kabinet in izdelal tudi herbarij s 500 rastlinami. V Zagrebu je živel 11 let. Poleg poučevanja je pomagal urejati prirodoslovni muzej, ukvarjal se je predvsem z malakologijo (veda o mehkužcih - polžih, školjkah, slonovih zobčkih in glavonožcih). Hrvaščino se je dobro naučil in v tem jeziku pisal tudi strokovne članke. Veliko je potoval in raziskoval tako po Hrvaški kot tudi Bosni in Hercegovini ter Srbiji, med počitnicami se je pogosto vračal v Slovenijo. V tem zagrebškem obdobju je še vedno aktivno objavljala svoja literarna dela v slovenskih časopisih, lotil pa se je tudi prevajanja učbenikov.

Leta 1871 so se politične razmere nekoliko spremenile in Erjavec je zaprosil za službo na realki v Gorici. Še isto leto je bil tam imenovan za profesorja, kjer je poučeval 17 let. Leto dni po prihodu v Gorico se je poročil z 18-letno Marijo Ferfilovo ter imel sina in dve hčeri. Vendar je bilo je njegovo družinsko življenje zelo žalostno. Pri sedmih letih je umrl njun sin Miljutin, potem je zbolela tudi žena. Hčerki je moral zaradi vse težje ženine bolezni poslati v samostansko šolo v Škofjo Loko.

V Gorici je Erjavec poleg poučevanja še vedno pisal leposlovna dela, napisal pa je tudi strokovno razpravo o mehkužcih na Goriškem. Njegova dobra prijateljca v Gorici sta bila Simon Gregorčič in Fran Levac. Levac je tudi napisal o Erjavčev življenjepisu in ga, skupaj z nekaterimi njegovimi deli, objavil leta 1889 pri založbi Matica Slovenska z naslovom Frana Erjavca izbrani spisi.

Fran Erjavec je umrl 13. januarja 1887 v Gorici. Že prej je sicer bolehal za kroničnim bronhialnim katarjem, vendar je smrt zaradi možganske kapi presenetila vse. Pokopali so ga na starem pokopališču med Gorico in Kromberkom, v bližini kraja, kjer je danes na Erjavčevi ulici v Novi Gorici njegov doprni kip (odkrit leta 1972, delo kiparja Borisa Kalina). Postavili so mu nagrobni kamen z vklesanimi verzi Simona Gregorčiča. Leta 1932 so njegove ostanke prepeljali na glavno goriško pokopališče, kjer je grob še danes. Takrat so italijanski fašisti zaradi domoljubne note zahtevali in dosegli odstranitev štirih Gregorčičevih verzov, ki so bili vklesani v nagrobnem kamnu: »Bil mož si cel in učenjak -in zvest domovju sin;- dokler bo živ Sloven še kak, -bo živel Tvoj spomin.« Leta 1968 so jih na pobudo starih goriških študentov spet vklesali na Erjavčev nagrobni kamen.

Fran Erjavec je bil dober opazovalec narave in ljudi ter poslušalec ljudskih izrazov. Bil je domoljub in

se je zavzemal za uporabo slovenskega jezika. V slovenščino je prevajal naravoslovne učbenike in v slovenščini pisal povesti, črtice, potopise in poljudne opise živali. Bil je naravoslovec, pohodnik, popotnik in jamar. Po značaju je bil tih, miren, pošten in ljubeč človek.

Pomembnejša Erjavčeva literarna dela

Najpomembnejša so Erjavčeva naravoslovna dela. Njegovi opisi živali so izredno slikoviti. Njegov jezik je poetičen in lahko berljiv, zato so po njegovih knjigah Domače in tuje živali v podobah radi segli tako preprosti ljudje kot tudi izobraženci.

Že v gimnazijskih letih je napisal spis Žaba (leta 1855), ki ga je objavil v gimnazijskem glasilu Vaje in spis Mravlja, ki ga je objavil v koledarju Slovenska koleda leta 1858. Mravlja je njegovo prvo tiskano delo. Njegovo najznamenitejše poljudno naravoslovno delo je pet zvezkov Domače in tuje živali v podobah, ki so izhajale pri Družbi sv. Mohorja (danes Mohorjeva družba) v letih od 1868 – 1873. V njem Erjavec opisuje sesalce, ptiče, plazilce in dvoživke tako iz naših krajev kot tudi živali iz drugih kontinentov. Nekateri opisi živali v teh zvezkih dandanes ne držijo več in so zastareli, vendar so še vedno zanimivo branje. Mladinska knjiga je tako vseh pet zvezkov z ilustracijami v jezikovno predelani izdaji ponatisnila leta 1995.

Znameniti so tudi trije zvezki Naše škodljive živali v podobi in besedi (Družba sv. Mohorja, 1880 – 1882). Izpostaviti moramo še tri naravoslovne spise: to so Rastlinske svatbe, ki so izšle v slovenščini (Zvon, 1877) in hrvaščini (Vienac, 1876), Rak, ki je izšel v Ljubljanskem Zvonu (1881) in Živali popotnice, objavljene v Slovenskem Glasniku.

Poleg naravoslovnih spisov je pisal tudi črtice, povesti in potopise, kar ga postavlja ob bok znamenitim slovenskim pisateljem kot so Fran Levstik, Josip Stritar in Josip Jurčič. Najboljši Erjavčev leposlovni spis je povest Ni vse zlato, kar se sveti (1887); za Levstikovim Martinom Krpanom je to druga klasična slovenska povest.

Erjavec je veliko potoval, zato je napisal tudi številne potopise npr. Ena noč na Kumu, Na kraški zemlji, Med Dravo in Savo, Božični večer na Kranjskem.

Leposlovna in poljudna dela je pisal v slovenščini. Ljubezen do slovenskega jezika je bila tudi vzgib za prevod in priredbo šolskih učbenikov o zoologiji, mineralogiji, kemiji in somatologiji. Za šolske potrebe je iz nemščine prevedel in priredil učbenik Rudninoslovje ali mineralogija za nižje gimnazije in realke po Fellöckerju (1867, dostopno na www.dlib.si), učbenik Somatologija ali Nauk o človeškem telesu

po Woldřichu (1881) ter učbenik Prirodopis živalstva s podobami po avtorju Pokornju (1864, ponatis 1872 in 1881). V Schödlerjevi Knjigi prirode (Das Buch der Natur) je poslovenil del o zoologiji (1875) in kemiji (1870). Napisal je tudi Prirodopis rudninstva ali mineralogija: v porabo nižjim razredom gimnazije in realke (1883).

Poleg učbenikov je Erjavec prevedel tudi nekaj Andersenovih pravljic, ki jih je posamezno objavil že v Slovenskem Glasniku. Leta 1863 pa so izšle v knjižni zbirki Cvetjé iz domačih in tujih logov z naslovom Kitica Andersenovih pravljic.

Erjavec je na svojih izletih in popotovanjih vestno zapisoval ljudske besede, rastlinska in živalska imena ter pregovore, ki jih je objavljajl v Letopisu Matice Slovenske (1875, 1879, 1880, 1883) pod naslovom Iz pótné torbe. Zapisal je npr., da slovenski Goričani kresnico imenujejo bliskalica ali búskalica in da netopirja v vipavski dolini imenujejo mrakúljl (Letopis Matice Slovenske za leto 1875).

V nemščini in hrvaščini je pisal le strokovne članke o malakologiji, to je veda o mehkužcih, torej polžih, školjkah, slonovih zobčkih in glavonožcih. Po njem so poimenovali veliko vrst polžev in en cel rod - zaklepnice (Erjavecija).

Erjavecija se imenuje bilten Slovenskega odonatološkega društva (odonatologija – veda, ki proučuje kačje pastirje). Za to ime biltena so člani društva odločili, ker je Fran Erjavec v svojem prevodu učbenika Prirodopis živalstva s podobami prvič uporabil slovenski izraz »kačji pastir«.
<http://www.odonatolosko-drustvo.si/okvirji.HTM>

Njegovi spisi, potopisi in povesti so bili večkrat ponatisnjeni.

Zanimivosti

V času Erjavčevega življenja in njegovega delovanja je bilo ozemlje današnje Slovenije del Avstrijskega cesarstva (1804 – 1867) in kasneje države Avstro – Ogrske (1867 – 1918). V tem času so Slovenci študirali na Dunaju, kjer je tudi Erjavec leta 1859 končal študij kemije in naravoslovja (prirodopisja). Prva slovenska univerza je bila ustanovljena leta 1919 v Ljubljani.

Fran Erjavec je bil sodobnik znamenitega angleškega, svetovno znanega naravoslovca, Charlesa Roberta Darwina (1809 – 1882). Darwin je raziskoval vrste, njihov izvor, vedenje in proučeval kamnine. Na podlagi svojih raziskav in opažanj je napisal številne razprave. Med najpomembnejše štejemo knjigo O izvoru vrst z naravnim izborom (On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life), ki je izšla 24. 11. 1859. V letu 2009 praznujemo kar dve obletnici: 200-letnico njegovega rojstva in 150-letnico izida te znamenite knjige..

Erjavčevi sodobniki, ki so raziskovali in proučevali naravo na ozemlju Slovenije, so bili:

Franc Jožef Hanibal Hochenwart, 1771 – 1844

Franc Hladnik, 1773 – 1844

Ferdinand Jožef Schmidt, 1791 – 1878

Henrik Freyer, 1802 – 1866

Andrej Fleischmann, 1805 – 1867

Valentin Plemel, 1820 – 1875

Karel Dežman, 1821 – 1889

Simon Robič, 1824 – 1897

Marko Vincenc Lipold, 1816 – 1883

Nekatera dela Frana Erjavca so že dostopna v elektronski obliki na elektronskih naslovih:

<http://www.dlib.si>

<http://www.omnibus.se/cgi-bin/avtor.pl?eF=FRAERJ>

http://sl.wikisource.org/wiki/Glavna_stran

Več o Franu Erjavcu najdeš tudi na spletnih straneh Prirodoslovnega muzeja Slovenije:

<http://www2.pms-lj.si/razstave/darwin/erjavec.html>